

Ο "Τρίτος" στην ψυχανάλυση¹

Το ερώτημα του τρίτου στον Φρόυντ

Τον Αύγουστο του 1897, ο Φρόυντ γράφει στον Φλις ότι όλα μέσα του βρίσκονται σε κατάσταση ζύμωσης, ότι αισθάνεται αμφιβολίες για τις νέες θεωρίες του. Σχετικά με την καταθλιπτική του διάθεση, η οποία είναι και το έναυσμα για την αυτοανάλυσή του, σημειώνει: *«Ο ασθενής που με απασχολεί περισσότερο απ' όλους είναι ο εαυτός μου»*. Παράλληλα ξεκινά ένα ταξίδι με τελικό προορισμό τη Ρώμη, το οποίο εν τέλει διακόπτει στις όχθες της λίμνης Trasimene, κάτω από την κυριαρχία της αναστολής. Σύμφωνα με τον Anzieu, ο Φρόυντ, με τη σειρά των ονείρων της Ρώμης, οδηγείται να σκεφθεί την ύπαρξη κάποιας ασυνείδητης επιθυμίας και φαντασίωσης πίσω από το σύμπτωμα αναστολή (να φθάσει μέχρι τη Ρώμη) και να το αποκωδικοποιήσει ως αναστολή ως προς την επιθυμία να κατακτήσει τη μητέρα/Ρώμη· μια επιθυμία που μορφοποιήθηκε και μέσα από τις αναφορές στην τραγωδία του Βασιλιά Οιδίποδα και του Άμλετ. Την επομένη της επιστροφής του γράφει στον Φλις: *«Πρέπει να σου εμπιστευτώ αμέσως ένα μεγάλο μυστικό, που τους τελευταίους μήνες αναδύθηκε σιγά-σιγά. Δεν πιστεύω πια στην neurotica μου [...]»*. Από την ύπαρξη της πραγματικής αποπλάνησης από τον πατέρα της εξωτερικής πραγματικότητας, που αποτελεί τον πυρήνα της σκέψης του στις *Μελέτες για την υστερία*, ο Φρόυντ περνά σταδιακά στην επένδυση της φαντασίωσης ως πραγματικότητας. Η φαντασίωση αποκτά πλέον θέση πραγματικότητας: *«Είναι αδύνατο να ξεχωρίσει η μία από την άλλη, η αλήθεια από τη φαντασία που επενδύεται με συναίσθημα»*..

Είναι η εποχή που ο Φρόυντ: 1^{ον} θέλει όπως ο Οιδίποδας να «γνωρίζει» και 2^{ον} θέλει να ξεπεράσει τους προγόνους: ειδικότερα, διαβλέπει μια νέα γλώσσα για την κατανόηση των υστερικών φαινομένων και θίγει ένα ταμπού εισάγοντας τη σεξουαλικότητα· επίσης έχει υποβάλει υποψηφιότητα για καθηγητής, με τον φόβο της «απόρριψης»-τιμωρίας της νέας του θεώρησης. Και ενώ «διαπράττει» θα λέγαμε

¹ Πρόκειται για ένα μέρος της εισήγησης που παρουσιάστηκε στο 10ο Συνέδριο της ΕΨΕ "Το Οιδιπόδειο και τα Πεπρωμένα του", Αθήνα 26 και 27 Νοεμβρίου 2016. Με οδηγό μια κλινική περίπτωση, η σκέψη για την εισήγηση διαμορφώθηκε από κοινού σε ομάδα εργασίας, προπαρασκευαστική του συνεδρίου, στην οποία συμμετείχαν οι: Μ. Αράνο, Δ. Εμπέογλου, Δ. Καβαλιέρος, Π. Κεφάλας, Ε. Νικολοπούλου, Γ. Σταθόπουλος, Κ. Συντελή και Α. Τατέου, με συντονιστές τον Κ. Καπετανάκη και την Ι. Παναγιωτοπούλου-Αχειμάστου.

μια διπλή παράβαση, πεθαίνει ο πατέρας του και βρίσκεται αντιμέτωπος με μια τιμωρία και με μια εξωτερική απώλεια, η οποία εδώ σηματοδοτεί εν τέλει μια παρουσία στην εσωτερική του πραγματικότητα καθώς και συναισθήματα αμφιθυμίας προς τον πατέρα.

Στην *Ερμηνεία των ονείρων* (1900), που γράφει κοντά στην απώλεια του πατέρα του, ο Φρόυντ, ανακαλύπτοντας τις ασυνείδητες φαντασιώσεις, μετακινείται από τον πραγματικό στον εσωτερικευμένο πατέρα, ενώ αρχίζει να εμφανίζεται και η ιδέα του (θετικού) οιδιπόδειου ως «πατρικού συμπλέγματος». Με άλλα λόγια, η αφετηρία της ενοχής προς τον πατέρα μετεξελίσσεται σε «πατρικό σύμπλεγμα», που αφορά την επίθεση, πρόκληση και σύγκρουση με τον πατέρα ή με τη συμπλεγμένη εικόνα πατέρα/μητέρας. Παράλληλα η *Ερμηνεία των ονείρων*, ως κείμενο που φέρει τις προσδοκίες προβολής της υπό διαμόρφωση ψυχαναλυτικής θεωρίας, έχει λειτουργία τρίτου.

Οι κλινικές παρατηρήσεις και η εξέλιξη της θεωρίας για τη σεξουαλικότητα, εισάγουν την παιδική σεξουαλικότητα, η οποία δίνει υπόσταση στο σώμα της ευχαρίστησης: ο αυνανισμός, με τις φαντασιώσεις που αναδύονται, ενσαρκώνει την ευχαρίστηση. Η κλινική παρατήρηση στα παιδιά [μικρός Χανς (1909)] οδηγεί στη σύλληψη του συμπλέγματος του ευνουχισμού και είναι η απαρχή της διατύπωσης της απαγόρευσης. Μέσω της αναγνώρισης του σώματος της ευχαρίστησης επισυμβαίνει η απαγόρευση στην ενορμητική διεκδίκηση και το «άνοιγμα» στη φαντασίωση και στη μετουσίωση. Ο τρίτος ερείδεται στο σώμα και η απαγόρευση είναι εκείνη που νοηματοδοτεί την ευχαρίστηση σε σχέση με το σώμα και τη μητέρα ως αντικείμενο ευχαρίστησης. Ήδη ο τρίτος μορφοποιείται σε χώρο φαντασίας και σκηνής. Ενώ, το οικογενειακό μυθιστόρημα απαντά στο αινιγματικό της σεξουαλικότητας.

Αν και ο τρίτος ενυπάρχει υπόρρητα στη σκέψη του Φρόυντ από τον Οιδίποδα της *Ερμηνείας των Ονείρων*, η πρώτη ρητή αναφορά γίνεται το 1910 ως «ο τρίτος που ζημιώθηκε» (geschädigten Dritten/ tiers lésé). Η αρχική παρατήρηση του εραστή σε σχέση με το ζευγάρι οδηγεί τον Φρόυντ στην αναλογία ότι το παιδί, μέσω προβολής στον πατέρα, φαντάζεται ότι ο πατέρας «ζημιώνεται» από τη σχέση που έχει εκείνο με τη μητέρα. Ο τρίτος ως όρος στη σύγχρονη ψυχανάλυση αποκτά διαφορετικές διαστάσεις από εκείνη στην οποία αναφέρεται εδώ ο Φρόυντ, όπου παραπέμπει σε μια δυσλειτουργία θα λέγαμε του τρίτου. Παρόλα αυτά ο τρίτος είναι πλέον μέρος

μιας τριαδικής σκηνης και πηγή φαντασίας. Η μητέρα είναι στην ιστορία του ανθρωπίνου γένους δεδομένη επειδή το παιδί βγαίνει από το σώμα της. Η εγκυμοσύνη μπορεί να είναι αποτέλεσμα της δράσης κάποιου άνδρα στη γυναίκα, κάποιου αδελφού, ενός πνεύματος καλού ή κακού, ενός τοτέμ. Ο τρίτος, εδώ, συνδέει για το υποκείμενο το αισθητηριακό βίωμα (έργουνέ), που αφορά το σώμα και τη σχέση με τη μητέρα, με τη φαντασιωτική λειτουργία (fantasmer), που αφορά την καταγωγή και την «πατρική συνθήκη». Η σύνδεση της «πατρικής συνθήκης» με την καταγωγή είναι η στιγμή στη φροϋδική θεώρηση όπου, δια της οιδιποδείου προβληματικής, το υποκείμενο συνδέεται με τη γενεαλογία, όπως αναπτύσσεται εκτενώς στο *Τοτέμ και ταμπού* (1912). Εκεί, ο Φρόυντ αναφέρεται και στη διαδρομή από τον φονευθέντα πατέρα της ορδής, στον νεκρό/συμβολικό πατέρα· μια διαδρομή όπου απαρτιώνεται η ανθρώπινη υπόσταση του υποκειμένου, το οποίο βρίσκεται αντιμέτωπο με τους δαίμονές του και με τον κοινό νόμο.

Είναι σταθερή η έγνοια του Φρόυντ να επιβεβαιώνει κλινικά τις θεωρητικές και διαισθητικές του υποθέσεις. Το 1918, στη μελέτη του για τον «Άνθρωπο με τους λύκους», διατυπώνει τη θεώρηση για την πρωταρχική σκηνή μέσα στην προβληματική του οιδιποδείου. Η πρωταρχική φαντασίωση και η διφυλετικότητα του υποκειμένου συμβάλλουν στην ολοκλήρωση του οιδιποδείου, όπου το υποκείμενο ταυτίζεται και με τον πατέρα και με τη μητέρα, έχοντας αισθήματα αγάπης και μίσους για τον καθένα τους. Η ταύτιση αυτή αποτελεί για το υποκείμενο μια διέξοδο στην απάρνηση των απαγορευμένων επιθυμιών και στο ναρκισσιστικό πλήγμα. Το πένθος, οι ταυτίσεις και η απαρτιωτική λειτουργία του Εγώ προσδιορίζουν το ολοκληρωμένο οιδιπόδειο. Ο τρίτος είναι ο χώρος των ταυτιστικών κινήσεων, με ενορχηστρωτή το Εγώ ως παρακαταθήκη των χαμένων αντικειμένων (1923) και ως ρυθμιστή της ψυχικής οικονομίας.

Στη δεύτερη τοπική, με τις ενορμήσεις ζωής και θανάτου και τη διαμόρφωση των νέων ψυχικών αρχών - Εκείνο, Εγώ, Υπερεγώ - το Υπερεγώ αποτελεί κληρονόμο του οιδιποδείου, και το Ιδεώδες του Εγώ συγκροτείται ως επανόρθωση του ναρκισσισμού και ως θεματοφύλακας των παιδικών ευχαριστήσεων. Ο τρίτος είναι πλέον μια κατάσταση λειτουργίας του ψυχισμού του υποκειμένου, ως προς τη θεώρηση της ίδιας του της εσωτερικής πραγματικότητας και σε σχέση με τη δική του θεώρηση του ζεύγους των γονέων: δεν είναι μέσα στη σκηνή ή ανάμεσα στους δύο, αλλά τους «βλέπει».

Το 1923 (*Το Εγώ και το Αυτό*), ο Φρόυντ προβαίνει σε μια περαιτέρω μετακίνηση από τον πραγματικό πατέρα στην πατρική λειτουργία, διατυπώνοντας την ιδέα μιας πρωταρχικής ταύτισης με τον πατέρα της προσωπικής προϊστορίας, από την οποία κατάγεται το Ιδεώδες του Εγώ -θα επανέλθουμε. Στο *Ο Μωσής και ο Μονοθεϊσμός* (1939) συναντάμε το αποκορύφωμα της εργασίας του Φρόυντ για τον πατέρα και η πατρική λειτουργία συνδέεται με την παρουσία στις μονοθεϊστικές θρησκείες ενός παντοδύναμου αόρατου Θεού, απρόσιτου στις αισθήσεις. Η στροφή από τη μητέρα στον πατέρα τονίζεται ως μια νίκη της διάνοιας επί των αισθήσεων, μια υπεροχή της διαδικασίας-σκέψης επί της αισθητηριακής αντίληψης, καθότι: «*η μητρότητα αποδεικνύεται από τη μαρτυρία των αισθήσεων, ενώ η πατρότητα αποτελεί μια υπόθεση*».

Συνοψίζοντας όσον αφορά τη διαμόρφωση του τρίτου στη φροϋδική πορεία, ο τρίτος αρχικά είναι ο λόγος, το κείμενο. Στη συνέχεια, ενώ ο Φρόυντ διερευνά την παιδική σεξουαλικότητα, η ευχαρίστηση καθορίζει τη σύλληψη του τρίτου ως απαγόρευση και άνοιγμα στη φαντασιωτική λειτουργία. Η έννοια του ναρκισσισμού και η διεργασία του πένθους, με το Εγώ ως αντικείμενο της ενόρμησης και «*παρακαταθήκη των αντικειμένων*», επιτρέπουν τη μετάβαση στη λειτουργία του τρίτου που επιτελεί το Εγώ. Με την ανακάλυψη της πρωταρχικής σκηνής, η λειτουργική πρωταρχική σκηνή για την εσωτερική πραγματικότητα βεβαιώνει ή όχι το καθεστώς του τρίτου στη λειτουργία του ψυχισμού.

Αναλυτική περίπτωση - Η διαδρομή από τον φονευθέντα στο νεκρό πατέρα

Στην ψυχαναλυτική θεώρηση, «ο τρίτος» μπορεί να εκληφθεί είτε ως *σημείο* είτε ως *χώρος* είτε ως *λειτουργία* είτε ως *εγγραφή*. Ως *σημείο* τον συναντάμε π.χ. στον πατέρα που λογίζεται ως υποκαταστάσιμος τρίτος του οιδιπόδειου τριγώνου κατά Green. Ως *χώρος* αφορά τη φαντασιωτική λειτουργία και μπορούμε να τον συναντήσουμε στην εσωτερίκευση του οιδιπόδειου τριγώνου ως αντικειμενικού χώρου όπου θα δομηθεί η υποκειμενικότητα κατά Britton. Ως *λειτουργία* σχετίζεται με τη λεγόμενη πατρική λειτουργία, έχει δηλαδή να κάνει με την ιδιότητα. Τέλος, ως *εγγραφή* μπορεί να αφορά το αισθητηριακό βίωμα και τη διαδρομή από την αντίληψη στην αναπαραστατική δίοδο. Επομένως, ο τρίτος, ως έννοια, μπορεί να αφορά, εκτός από

την οιδιπόδεια περίοδο και προβληματική, τόσο την προ-οιδιπόδεια όσο και την μετα-οιδιπόδεια περίοδο (δηλαδή τα πεπρωμένα της οιδιπόδειας προβληματικής).

Στην παρούσα εισήγηση επικεντρωθήκαμε στην έννοια του τρίτου στην ψυχική πραγματικότητα του υποκειμένου ως την απόσταση που εκτείνεται από την αγριότητα της ενορμητικής απαίτησης του οιδιποδείου συμπλέγματος μέχρι το σταυροδρόμι της διαφοράς γενεών και φύλων. Η σκέψη μας διαμορφώθηκε με οδηγό μια αναλυτική περίπτωση όπου η σύνδεση της αισθητηριακότητας (έρουνέ) με τη φαντασιωσική λειτουργία (fantasmer) είναι εύθραυστη και αντίστοιχα είναι ασταθές το σταυροδρόμι όπου ερείδεται και αναδύεται η διαφορά γενεών και φύλων, δηλαδή η πρόσβαση στον τρίτο.

Ο λόγος που ο κύριος Σ. συναντά τον ψυχαναλυτή είναι ένα βάρος κι ένα μυστικό που τον στοιχειώνει, ενώ *«τα χρόνια περνούν»*. Η παπαδίστικη εμφάνιση του, σαν να φέρει στη συνάντηση τον ψυχικό του πόνο, το μελαγχολικό, εξαιτίας του μυστικού. Το μυστικό του είναι ο τρόπος σκέψης του: σαν ένας άλλος εαυτός από τον οποίο δεν μπορεί να απαλλαγεί, τον βασανίζουν σκέψεις, εμμονές, ιδέες και σενάρια, όπου βρίσκεται εκτεθειμένος στο *«μπουρδέλο του κόσμου, όλα όσα συμβαίνουν εκεί έξω όπου ο κοσμάκης αβοήθητος πεθαίνει, κι ενώ οι κυβερνήσεις έχουν τη δυνατότητα και τα μέσα να τον σώσουν, αδιαφορούν»*. Άνθρωπος έξυπνος, πανεπιστημιακής μόρφωσης και εξωτερικά ικανός να αναλάβει τις ευθύνες και υποχρεώσεις που αντιμετωπίζει, *«υποπεύεται ότι ο τρόπος σκέψης του κάτι σημαίνει»*. Όταν ήταν στη λανθάνουσα περίοδο, ο πατέρας του πέθανε κι ο ίδιος έζησε από κοντά όλη την επώδυνη πορεία της νόσου. Όταν πέθανε ο πατέρας του, θυμάται ότι ο ίδιος δεν μπορούσε ξαφνικά να καταπιεί για μήνες: *«Σαν κάτι να είχε σταθεί στο λαιμό μου. Μετά πράγματι άρχισαν οι ιδέες και οι εμμονές»*. Η αλληλουχία σκέψεων και διαθέσεων στις προκαταρκτικές συναντήσεις υποδηλώνει τη διέγερση και τη φιλομόφυλη σαγήνη προς τον αναλυτή ως αντικείμενο ενδιαφέροντος, ενώ παράλληλα αναζητά τη σαγήνη της μελαγχολικής σχέσης με τον πατέρα (ο θάνατος και η ιδέα της αυτοκτονίας τον έλκουν και απαγορεύονται αλλά και τον φοβίζουν: έρμαιο στα χέρια της γιατρού μητέρας και σε μια αιώνια μελαγχολική ένωση με τον πατέρα. Επικρατεί η σεξουαλικοποίηση της σκέψης. Εκτεθειμένος στην πρωταρχική σκηνή (κόσμος μπουρδέλο), αβοήθητος στη σεξουαλικότητά του από τις κυβερνήσεις/γονείς, γίνεται ένοχος μάρτυρας. Αναζητά ως άμυνα ένα σύστημα αναφοράς στη θρησκεία αλλά και πάλι η τιμωρία του είναι ότι δεν έχει δικαίωμα στις

χαρές της ζωής. Χωρίς δε την προστασία ενός λειτουργικού Υπερεγώ, πληρώνει με ένα Ιδεώδες Εγώ το κενό του νόμου μέσα του.

Και έρχεται το πλήρωμα του χρόνου για να συναντήσει τον τρίτο που δεν είναι στο σύστημα, τον αναλυτή. Συνάντηση που αναδεικνύει μια ρωγμή (Guillaumin) και όπου ο αναλυόμενος θα επιχειρήσει να δώσει νόημα στην ακινησία που επικρατούσε μέχρι τώρα, φέρνοντας ένα μυστικό - ένα στοιχείο ανάμεσά τους, που τους χωρίζει και τους ενώνει. Στο λανθάνον επίπεδο θα του πει ότι το μυστικό βρίσκεται στο σκηνικό που στήνεται μέσα στο αναλυτικό δωμάτιο: είναι κλεισμένος σαν φυλακισμένος στο σπίτι του δίπλα στη μητέρα, αφ' ότου μαζί συνόδευσαν τον πατέρα στην επώδυνη διαδρομή προς το τέλος· τον σκότωναν και τον ανέστηναν μέχρι που πέθανε. Παρουσιάζει τον πατέρα: *αρρώστια, γυναικάς, κάπως βίαιος στους τρόπους του, φοβερά αθυρόστομος* (όπως άλλωστε είναι και ο ίδιος), μισητός από τη μητέρα. Και τη μητέρα: *γιατρός, αμετακίνητη και σκληρή σαν τσιμέντο*, διεγερτική, βυθισμένη στο πένθος του δικού της πατέρα, δηλαδή του παππού που πέθανε όταν ο αναλυόμενος ήταν ακόμα βρέφος. Παρουσιάζει το ασφυκτικό κλείσιμο: *έκρυσσε/διέγραψε τον πατέρα του, στον κόμπο στο λαιμό του, μαζί με τη θλίψη και τη λαχτάρα του για κείνον*. Η μητέρα έκλεισε με τσιμέντο τη ρωγμή, έγινε πατέρας και μητέρα μαζί για να τα βγάλει πέρα. Τους ένωσε *η ίδια αρρώστια, είναι μορφή τρέλας, κληρονομικό και οικογενειακό μας*: η τρέλα της ένοχης επιθυμίας και η συνενοχή της παράβασης (σαν να τον είχαν τελειώσει μαζί και τώρα ο αναλυόμενος ήταν στη θέση εκείνου). Συνενοχή που αναζητά στη μεταβίβαση με τον αναλυτή.

Σ' αυτό το πλαίσιο, δεν επιτρεπόταν στον αναλυόμενο να πενθήσει εκείνον που έκανε κακό στη μητέρα του· εκείνον που παρέμενε αποκλεισμένος από τη σκηνή και τη φαντασία της μητέρας καθότι την είχε ματαιώσει σαν γυναίκα, στον απόηχο μιας προηγούμενης ματαίωσης από το δικό της πατέρα της (δεν ήταν εκεί να δεχτεί το παιδί που του πρόσφερε). Δεν πένθησε την απώλεια του πατέρα του ώστε να έχει πρόσβαση στο σύμβολο ενός ιδεώδους, σε έναν νεκρό/συμβολικό πατέρα (άρα και στη φαντασία) και παρέμεινε δέσμιος σε ένα φονευθέντα πατέρα. Ο νόμος της απαγόρευσης ισοδυναμούσε για εκείνον με νόμο εκδίκησης. Η άσκηση ελέγχου στην επαγγελματική του ζωή του παρέχει μεν την ευχαρίστηση μιας πλασματικής παντοδυναμίας και τον γλιτώνει από τον νόμο της εκδίκησης, τον αφήνει όμως να βασανίζεται από μια «*ακατανόητη ενοχή*». Παρότι μιλά γι' αυτήν, στη μεταβίβαση παλινδρομεί κι επιτίθεται στον αναλυτή ως αφερέγγυο πατέρα, ενώ ομολογεί τον

ψυχικό του πόνο, την κατάθλιψη. Η αμφιθυμία και το διαφορούμενο της σχέσης με τον πατέρα αναδύεται στη συνάντηση με τον αναλυτή σαν να προαναγγέλλει: θα το κάνω μαζί σου, θα το ξανακάνω-θα σε δολοφονώ. Στη γραμμή αυτής της προβληματικής, η ανάλυση θα «ανοίξει» άραγε τη διαδρομή από τον φονευθέντα προς τον νεκρό πατέρα;

Η R. J. Perelberg το 2015, στο βιβλίο της *Δολοφονημένος πατέρας, νεκρός πατέρας. Επαναθεωρώντας το Οιδιπόδειο Σύμπλεγμα*, διερευνά τη διάκριση μεταξύ φονευθέντος και νεκρού πατέρα, έναν όρο που προτείνει κυρίως ο J. Hassoun αλλά, με άλλη ορολογία, και οι Lacan, Rosolato, Stoloff. Το πέρασμα από τον πρώτο στον δεύτερο μέσα από το οιδιπόδειο, εγκαινιάζει τον Νόμο και τη Γενεαλογία. Εάν η οιδιπόδεια ιστορία (story) αναπαριστά την ιστορία του φονευθέντος πατέρα και την πατροκτονία ως παγκόσμια φαντασίωση, το οιδιπόδειο σύμπλεγμα αναπαριστά την εγκατάσταση του νεκρού πατέρα ως συμβολικού τρίτου.

Η διάκριση μεταξύ φονευθέντος και νεκρού πατέρα γίνεται καλύτερα κατανοητή ξεκινώντας από την ιδέα της πατροκτονίας στο φροϋδικό έργο. Ο φόνος και η μετέπειτα καταβρόχθιση του πατέρα της πρωτόγονης ορδής από τους γιους του, οδηγεί μέσα από τη μεταμέλεια και ενοχή των γιων, στην απαγόρευση της αιμομιξίας και στην εξωγαμία, γεγονός που θεμελιώνει, σύμφωνα με τον Φρόυντ (*Τοτέμ και ταμπού*) αλλά και πολλούς ανθρωπολόγους, την απαρχή της κοινωνίας, του πολιτισμού και της θρησκείας. Ο νεκρός πατέρας επιστρέφει ισχυρότερος ως συμβολικός πατέρας καθώς, ως κάτοχος του φαλλού, είναι αντιπρόσωπος του Ιδεώδους του Εγώ και του Νόμου (απαγόρευσης). Μια ιδέα που συνεχίζει ο Lacan, θεωρώντας ότι, στο ατομικό επίπεδο πλέον, η πατροκτονία εγκαθιδρύει τη συμβολική τάξη. Κατ' αντιστοιχία λοιπόν με τη θυσία της σεξουαλικότητας που είναι απαραίτητη για την εγκατάσταση της κοινωνίας, η θυσία της εκπλήρωσης της αιμομικτικής επιθυμίας είναι απαραίτητη για την εγκατάσταση του νεκρού πατέρα. Έτσι η έννοια της θυσίας είναι άρρηκτα δεμένη στον οιδιπόδειο σχηματισμό με τον νόμο (του νεκρού πατέρα), και την επιθυμία (για το χαμένο αντικείμενο). Το τρίτο στοιχείο αυτού του σχηματισμού είναι η δευτερογενής ταύτιση (και με τους δύο γονείς), η οποία εισάγει το παιδί στην πολιτισμική αλυσίδα και περιλαμβάνει την απειλή του ευνουχισμού, τη συμβολική έλλειψη ενός φανταστικού αντικειμένου.

Όπως αναπτύσσει ο Φρόυντ (*Το Εγώ και το Αυτό*), η πρωταρχική ταύτιση με τον πατέρα της προσωπικής προϊστορίας, από την οποία κατάγεται το Ιδεώδες του Εγώ, προηγείται της επένδυσης αντικειμένου και αποτελεί το υποκατάστατο της «λαχτάρας για τον πατέρα». Με αυτήν την έννοια, διαφοροποιείται από την απαγορευτική λειτουργία που αντιπροσωπεύει το Υπερεγώ. Κατά τον Stoloff, αυτή η διάκριση μεταξύ πρωταρχικής ταύτισης, που προηγείται της επένδυσης αντικειμένου, και δευτερογενούς ταύτισης, που συνδέεται με την παραίτηση από το αντικείμενο, εγκαθιστά τη διαφορά μεταξύ ναρκισσιστικού πατέρα (της προσωπικής προϊστορίας) και νεκρού πατέρα. Το πέρασμα από τον πρώτο στον δεύτερο γίνεται διαμέσου του Οιδιποδείου και του συμπλέγματος ευνουχισμού, ενώ η έννοια του φονευθέντος αντί νεκρού πατέρα υπονοεί ότι αυτό το πέρασμα δεν έχει γίνει, με συνέπεια στην κλινική τον αποκλεισμό, για το υποκείμενο, του πατέρα από την πρωταρχική σκηνή και την τάση διατήρησης δυαδικών σχέσεων, όπως παρατηρείται σε ορισμένες παθολογίες. Υπό κανονικές συνθήκες αντίθετα, ο πατέρας μεσολαβεί ως τρίτο στοιχείο στη δυαδικότητα, όχι αναγκαία ως πραγματική παρουσία, αλλά ως ο πατέρας στον νου της μητέρας (Lacan, Fain). Εξ ου και οι πολλαπλές διαστάσεις τρίτου που δεν μπορούν να αναχθούν στην εμπειρική παρουσία του πατέρα.

Ποιά η πορεία του κου Σ. για την οικειοποίηση του συμβολικού; Θα μπορούσε μέσα στην ανάλυση να συσταθεί η αναπαράσταση του νεκρού πατέρα; Επικεντρωθήκαμε στην αναλυτική διαδρομή του κου Σ., όπου, συναντώντας στην κίνησή του τον τρίτο ως χώρο και ως λειτουργία αναδείχθηκε και ο άξονας πρόσληψης του τρίτου ως εγγραφή. Έτσι, πολύ αργότερα στην πορεία της ανάλυσης, όπως καταγράφεται στο κλινικό υλικό, διαγράφεται για τον αναλυόμενο μια αίσθηση ανοίγματος, που δεν είναι μόνιμο αλλά που επιτρέπει την πρόβλεψη για τον μελλοντικό καιρό. Θα αποπειραθεί πλέον μια σύνδεση με τη γενεαλογία. Παρότι δεν καταφέρνει να προχωρήσει στην *ανάγνωση της μυθολογίας*, φαίνεται να διανοείται ότι εκεί – στον μύθο – θα βρει την απάντηση στο αίνιγμα της σεξουαλικότητας. Το ναρκισσιστικό έλλειμμα μπορεί να κλείσει ώστε να ασχοληθεί με το χρέος που τον συνδέει με τη γενεαλογία. Κατασκευάζει ένα σενάριο όπου αποτυπώνει τη διαφορά γενεών και φύλων, τη συνειδητοποίηση του ψυχικού πόνου, του θανάτου και της απώλειας, ενώ στο εσωτερικό δικαστήριο που τον εμπόδιζε να έχει μια σχέση με έναν νεκρό/συμβολικό πατέρα, αυτό είναι τώρα «μαχητό». Το όριο και η απαγόρευση του επιτρέπουν να διανοηθεί ένα θεμιτό παιδί. Ο θεοκρατικός νόμος, το άκαμπτο μέχρι

τώρα Υπερεγώ που τον κατέκλυζε και δεν άφηνε χώρο για άλλα, μορφοποιείται σε εικόνες στους συνειρμούς του αναλυόμενου. Φανερώνει μια απόσταση μέσα του που υποδηλώνει ίσως μια απαρχή ανάληψης ευθύνης για τις φονικές και τις αιμομικτικές του επιθυμίες και που του επιτρέπει να συνοδεύσει έναν κλινήρη συγγενή του προς τον θάνατο, σαν επανόρθωση αυτού που «παίχτηκε» με τον πατέρα του. Ίσως με την προσδοκία να πενήσει τον συγγενή/πατέρα, ώστε ο νόμος της εκδίκησης, αν και παραμονεύει, να μετεξελιχθεί σε νόμο του νεκρού/συμβολικού πατέρα. Αφήνεται στην ανάδυση της μνήμης και της νοσταλγίας, μέσω της παιδικής σεξουαλικότητας, που τον κάνει να παίζει τα σενάρια του, να φτιάχνει σκηνές ολόκληρες. Το χαμένο αντικείμενο-πατέρας, το χαμένο αντικείμενο-παιδί που δεν έκανε, η ελπίδα να επουλωθούν τα τραύματα περνάνε μέσα στον λόγο του, λόγο που απευθύνει στον αναλυτή, κρατώντας τον έλεγχο ως μια ιδέα, και όχι μέσα από την πράξη ή τις πράξεις στη συνεδρία. Θα ήταν, άραγε, η επιβεβαίωση μιας μετάβασης στην ψυχική λειτουργία, ενός περάσματος από το αισθητηριακό βίωμα (éprouvé) στην φαντασιωτική λειτουργία (fantasmer) που θα επέτρεπε την πρόσβαση στον τρίτο;

Ο φόνος του πατέρα και η έννοια του νεκρού πατέρα στον μύθο και στην τραγωδία.

Στην περίπτωση του κυρίου Σ., η αρχική επανάληψη του φόνου του πατέρα κρατά τον τελευταίο ζωντανό, τυραννικό και κυρίαρχο, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του μυθικού πατέρα της πρωτόγονης ορδής, αλλά και σε άλλους μύθους. Η αντιπαράθεση διαμείβεται εκτός νόμου και για τους δύο εμπλεκόμενους. Η έλξη του εκτός ορίων κυριαρχεί. Αντίθετα, εάν η αμφιθυμία επιτρέψει την ενοχή, όπως ο μυθικός πατέρας θα υποκατασταθεί από το τοτέμ – σύμβολο ενός ιδεώδους – έτσι και η θέση του νεκρού πατέρα θα αποκτήσει τη συμβολική της σημασία. Στην τραγωδία του Οιδίποδα τα πράγματα είναι διαφορετικά. Όταν ο “ισόθεος τύραννος” αναγνωρίζει τον φόνο του πατέρα του και βασιλιά της πόλης, αναλαμβάνει την ευθύνη των πράξεών του και της Αταξίας ως συνέπειάς της. Αποδεχόμενος την εκ των υστέρων νοσηματοδότηση, αναγνωρίζει την ύπαρξη μιας τάξης εντός της οποίας εντάσσεται. Αναγνωρίζει όμως ταυτόχρονα ότι, δια της αλαζονικής του βεβαιότητας κατοχής της γνώσης, μιας γνώσης που θα του επέτρεπε να κυριαρχήσει στο πεπρωμένο του, έχει πλέον καταλύσει τον θεϊκό νόμο. Ο Οιδίποδας έχει σφετεριστεί τη θέση του Πατέρα. Ο δρόμος του συμβολικού είναι κλειστός. Τυφλώνει τον εαυτό του και εξορίζεται,

τίθεται εκτός σχέσης και εκτός πόλης. Στην τραγωδία του Σοφοκλή εντέλει, ο Οιδίποδας επί σκηγής ενσαρκώνει το ανθρώπινο πεπρωμένο. Στην επικοινωνία θεατών και τραγωδού και εντός της σχέσης που εγκαθίσταται μεταξύ τους, δίνεται στον άνθρωπο η δυνατότητα να αναδυθεί ως θεμελιωδώς τραγικό υποκείμενο της "ερώτησης της αιγιματικής του φύσης" (J.-P. Vernant). Στον μεταξύ των δύο χώρο δημιουργείται, ως καταλυτικός τρίτος, ο τόπος διερώτησης για τα ανθρώπινα
